

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 821.161.2-93.09]-054.7“1950-1991”

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ ІІ ПОЛОВИНИ ХХ СТ. ЯК «ЛІТЕРАТУРА МІСІЇ»: СТАН ТА ЗАВДАННЯ

Варданян М.В.

Криворізький державний педагогічний університет

У статті розглянуто стан і завдання літератури для дітей та юнацтва письменників української діаспори ІІ половини ХХ ст. Цей етап розвитку дитячої літератури умовно означено як «заокеанський». До нього відносимо творчість письменників, які емігрували до США, Канади та Австралії у 50-х рр. минулого століття. Розглянуто основні завдання Об'єднання працівників дитячої літератури, що поновило свою діяльність «за океаном». Літературу української діаспори для дітей та юнацтва цього етапу означено як «літературу місії».

Ключові слова: дитяча література, українська діаспора, Об'єднання працівників дитячої літератури, жанр.

Постановка проблеми. Література для дітей та юнацтва української діаспори цікава та неповторне явище, до розвитку якої долучалися в українському зарубіжжі як письменники, художники, так і науковці, педагоги. Насамперед на літературу покладалася суспільна функція. Тому в різні часи дитяча книга української діаспори мала незмінну формулу, що ґрунтувалася на національній системі виховання, покликаної формувати національну ідентичність українця на чужині. Найбільш активно дитяча діаспорна література розвивалася у третій свій період, що відбувався переважно у США, Канаді та Австралії. Умовно означимо його як «заокеанський етап», а межі хронологічно окреслимо 1951–1991 рр., від часу розселення українців з Німеччини до часу здобуття Україною незалежності. Побіжно зауважимо, що вибір дати проголошення Акту про незалежність України не пов'язаний із завершенням діяльності культурних осередків української діаспори, багато з яких і нині активно функціонують. Проте саме з цього часу, за спостереженням Л. Дибчук, «зарубіжні українці перестали бути діаспорою бездержавного народу», а налагодження зв'язків та залучення їх до Батьківщини виокремилися у провідні напрямки етнонаціональної політики [2, с. 11].

Аналіз останніх досліджень. Література для дітей та юнацтва української діаспори ІІ пол. ХХ ст. розвинулася тематично та жанрово, проте не зазнала теоретичного осмислення в достатній мірі в середовищі критиків та її дослідників. Серед найбільш ґрунтовних праць, що вийшли в українській діаспорі, слід навести Б. Гошовського «Українська дитяча література» [1] та збірник «Ми і наші діти» [6; 7], що дають попереднє уявлення про основні напрями та віхи літературного процесу в українському зарубіжжі.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте осмислення спадщини митців української діаспори, що присвячена дітям та юнацтву, не ставала предметом ґрунтовного дослідження науковців як в українському зарубіжжі, так і в Україні. У цій розвідці розглянемо стан та завдання «заокеанського» етапу розвитку української діаспорної літератури.

Гадаємо, що «заокеанський» осередок по праву заслуговує бути предметом окремого ґрунтовного дослідження. Адже, як слушно зауважив свого часу Б. Гошовський: «Сьогодні творчість для дітей – це вже зовсім не “задні двері” для випадкових і не талановитих авторів, що хотіли б бодай на мент пролізти як не в храм літератури, то бодай в його передсінок» [7, с. 169].

Виклад основного матеріалу дослідження. У кожен періодів розвитку діаспорної літератури для дітей та юнацтва відбувалася утвердження національної ідентичності в культурних осередках українського зарубіжжі. У цьому контексті виокремимо кілька факторів, що визначали напрямки дитячої діаспорної літератури ІІ пол. ХХ ст.

Перший, зовнішній чинник, пов'язаний з тим, що маленьким українцям, які прибули під час еміграції до англомовних країн, необхідно було здобувати освіту, пристосовуватися до життя в чужих країнах. Попри відсутність повнокровних зв'язків із Батьківщиною, українська діаспора виховувала дітей на національних ідеях. Перебуваючи у ситуації двомовності та двокультурності, діти мали не лише адаптуватися до невідомого їм світу, а й утвердити національну ідентичність. Тому українські емігранти прагнули протидіяти асиміляційним процесам за допомогою книги, аби навчити дітей берегти, шанувати своє походження, вивчати рідну мову, історію, традиції.

Другий фактор. Для діаспори Україна ХХ ст. розглядалася як окупована територія більшовицькою владою, де нищилися українські цінності. Діаспоряни через свою активну діяльність у різних сферах, з одного боку, прагнули зберегти українську культуру до часу звільнення материкової України від колоніального стану, а з другого, ствердити перед усім світом українців як політичну націю з власною історією, мовою, традицією. У дитячій діаспорній літературі не лише втілювалися кращі традиції українського письменства, а й піднімалися болючі теми з недавньої історії – Другої світової війни, Голодомору 1932–1933, геноциду українців, боротьби за незалежність України.

Компонент третій. Ставлячи першочерговим завданням своєї діяльності збереження

національно-культурної і релігійної самоідентифікації, пам'яток і традицій українського народу, діаспора засновувала різноманітні центри у країнах осідку, де консолідувалися найкращі сили культурної інтелігенції. Тут значне місце у справі виховання посідала література для дітей та юнацтва, на яку було покладено роль духовного і патріотичного збудника українських дітей та молоді діаспори. Це мала бути «література місії», яка виховувала справжнього патріота майбутньої України. Ключовою ідеєю діаспорної літератури для дітей та юнацтва була віра на повернення до України задля служіння їй. Тут спостерігається зміна акцентів в дитячій діаспорній літературі: від літератури як репрезентації повоєнного часу до літератури як місії «заокеанського періоду». У цьому відношенні слушно наголошував М. Ільницький: якщо провідним завданням митців періоду МУРУ було утвердити перед світом духовний образ України, то за часів «Слова» спостерігається зміна акцентів – працювати для України майбутньої [3, с. 137].

Зберегти Україну у свідомості нового покоління мала триєдність – рідна мова, традиційна школа, література. Через видавничу і пресову діяльність до творення дитячої літератури в еміграції долучалися різноманітні за своїм спрямуванням культурні осередки: освітні, літературні, пластові, наукові тощо. Насамперед, варто наголосити, що діяльність в культурних осередках українського зарубіжжя відбувалася двома шляхами. Перший – через організацію різноманітних святкувань, урочистостей, роковин, літературних та драматичних вечорів. Другий – власне літературний та видавничий.

Провідну роль відігравали два літературних угруповання – Об'єднання працівників дитячої літератури, що відродило свою діяльність під назвою Об'єднання «Українські працівники літератури для дітей і молоді ім. Л. Глібова», та Об'єднання українських письменників в екзилі «Слово» (1954–1997). Ці об'єднання мали не лише спільну спрямованість на творення багатонаціональної літератури та своїх членів. Їх еднав поколіннєвий досвід. Ось як цю ідею озвучив Г. Костюк на другому з'їзді Об'єднання «Слово» 1964 року: «Наш з'їзд – це зустріч кількох поколінь. Від найстаріших, що починали свою діяльність ще перед першою світовою війною, до тих наймолодших, що родилися в роки після першого “великого ісходу” і виросли духовно вже в підсопні Західного світу. Ноги цих наймолодших серед нас не торкалися тої землі, що є рідною для їх батьків. Вони не дихали повітрям тієї “південної голубої Савої”, що на мові батьків зветься Україною» [5, с. 327]. Різними поколіннями був представлений склад Об'єднання «Слова». До нього увійшли учасники його попередника європейського МУРУ І. Багряний, І. Боднарчук, Л. Полтава, В. Барка, «Празької школи» Н. Лівницька-Холодна, О. Лятуринська, «Нью-Йоркської групи» Е. Андєвська, В. Вовк, а до 1970 року кількість членів збільшилася до 150 за рахунок нової генерації письменників.

Упродовж своєї діяльності Об'єднання «Слово» реалізувало дві головні позиції, висловлені ще у 1962 року у першому однойменному неперіодичному збірнику, зокрема про існуван-

ня літературного процесу за межами рідного краю та безперервну діяльність культурних сил в екзилі в питаннях «утвердження в світі нашої нації, нашої державності, нашої культури» [8, с. 6]. Власне, ідеї учасників «Слова» втілювалися і в літературі для дітей та юнацтва. З одного боку. Учасники «Слова» критично осмислювали дитячу літературу в еміграції. Як це згадує сам Г. Костюк, 27 грудня 1964 року на другому з'їзді «Слова» про жанрову специфіку літератури для дітей, про потребу й можливості її публікації говорила Л. Храплива-Щур, про ідейну тяглість, національну специфіку й мистецьку вникливість літератури для дітей – Б. Гошовський [4, с. 162]. З другого боку. До творення дитячої діаспорної літератури долучилися Е. Андєвська, І. Боднарчук, В. Вовк, В. Ворскло, С. Кузьменко, Н. Лівницька-Холодна, М. Погідний, Я. Славутич, Г. Черинь, Д. Чуб, М. Щербак, Н. Щербина, що підносило її на високий мистецький рівень та збагачувало жанрово-тематично.

Виступали проти надмірних спрощень та звендення тематики дитячої літератури до вузької, «камерної», митці, які гуртувалися навколо Об'єднання «Українські працівники літератури для дітей і молоді ім. Л. Глібова» (Об'єднання «УПЛДМ»). Серед його членів – І. Боднарчук, Л. Бризгун-Шанта, Б. Гошовський, Діма (Діамара Камілевська), Р. Завадович, О. Мак, Л. Храплива-Щур та ін. До першочергових завдань Об'єднання «УПЛДМ» належали і такі як розширення тематичного об'єму та підвищення естетичного рівня творів для дітей та юнацтва. Якість дитячої книги мала засвідчитися видавничою маркою «Нашим дітям – ОПДЛ». Налагодило Об'єднання «УПЛДМ» друк періодики, зокрема місячника «Веселка», неперіодичного бюлетеня «Ми і наші діти», що ставав місцем обговорення питань дитячої літератури та містив каталог його видань. Спрямованість діяльності Об'єднання «УПЛДМ» у співпраці з «Рідною школою» визначена в одному з номерів бюлетеня за 1983 рік: «Наша дитяча й юнацька література це наш великий бій за нашу християнсько-українську сутність у душах наших дітей. І в цьому бою наше місце в перших лавах!» [6, с. 58]. Реалізації цій місії мала сприяти книжкова продукція Об'єднання «УПЛДМ». У каталозі – навчальні книги (читанки, абетки), художні (казки, вірші, оповідання, повісті, п'єси), фольклорні твори та переклади.

Жанровий та тематичний розвиток дитячої літератури – головна думка тогочасних критичних студій. Як наголошував Б. Гошовський, «вільна українська дитяча література, багата на первні тисячолітньої християнської культури і сповнена свого природно-національного звучання та з розгорненою власною історичною тематикою змогла розвиватися після невдачі визвольних змагань тільки поза межами СССР» [7, с. 162]. Тому дитяча література української діаспори збагачувалася всіма родами – епосом, лірикою, драмою. У цьому плані плідною є творчість співзасновника Об'єднання «УПЛДМ» Р. Завадовича, творчими стимулами якого були «глибокий етично-християнський світогляд і почуття любові до рідного народу та предківської землі» [7, с. 178]. У тогочасній літературній критиці Р. Завадовича називали «князем дитячої літератури»,

адже у його доробку понад 40 дитячих книжок. Про свою плідну творчість на ниві дитячої літератури Р. Завадович у своїх спогадах пише так: «І тепер я ні трохи не шкодую, що працював і працюю на ділянці, до якої в нас часами ставилися занадто легковажно, якої не зараховували до літератури і дивились на неї, мов на забавку в писанні т.зв. віршиків і повісток» [7, с. 264]. Тож, до його спадщини належать різножанрові та багаті тематично твори на морально-виховну, релігійну, патріотичну та святкову тематику.

Найбільш популярними жанрами в літературі української діаспори були віршовані казки та оповідання. До них зверталися І. Багрянний «Телефон», «Казка про лелек та Павлика-мандрівника», Л. Мосендз «Пригоди котика Кікі», Л. Полтава «Котячий хор», «Казка про Чародія-лиходія, Івасика-козачка і Чорне море» та ін. На шкільну і тему еміграції, про пластунів пише свої оповідання Л. Храплива-Щур («Чародійне авто», «Вітер з України»). У пригодницьких оповіданнях Д. Чуба «Стежками пригод», «З Новогвінейських вражень» та П. Вакулєнка «В джунглях Нової Гвінеї», «У царстві коралів» розповідається про екзотичні країни Австралію та Нову Гвінею. Поширення здобув жанр повісті, в якому працювали Л. Храплива-Щур («Отаман Воля»), В. Радзикович (історично-пригодницька повість «Ніч проминула»), Л. Бризгун-Шанга (біографічна повість «Гелен Келлер»), В. Куліш (повість про безпритульних «Пацани»), І. Боднарчук («У дорозі життя»), Л. Полтава (пригодницька повість «Подорожі і пригоди Миклухи-Маклая», «Чи зійде завтра сонце»), О. Кобець (автобіографічна повість «Записки полоненого») та ін. Поезію для дітей розвивали О. Олесь, Л. Полтава, О. Лягурицька, К. Перелісна, О. Кобець, Діма, М. Щербак, Г. Черінь, В. Дубина. Загалом тематика поезій не обмежувалася описом пор року, тваринок, дитячих розваг, вибору фаху, шкільною чи дошкільною проблематикою. Значними були доробки на патріотичні, історичні та релігійні теми, які виховали глибоко патріотичну і віруючу особистість, котра любить свою далеку Батьківщину, молиться за її світле майбутнє.

Широко представлена у творах для дітей патріотична тема. Проблема шанобливого ставлення до рідного краю порушується у «Казці про лелек та Павлика-мандрівника» І. Багряного, «Де найкраще місце на світі?» І. Савицької. Загалом у літературі для дітей письменників української діаспори Батьківщина є демаркованою. Вона охоплює територію України, яка в січні 1918 проголосила про свою незалежність, а 1919 року оголосила про соборність своїх земель. Цій події присвячена низка творів В. Переяславця (Р. Завадович) «Дзвони в Україні», Х. Лисовецької «Дідусь і Ромчик», «Розмова під прапором», «22 січня», О. Лупія «22 січня», О. Гасцької «В День Соборності України». У названих творах головними образами виступають об'єднана Україна та її національні символи – жовто-блакитний прапор та тризуб. Тим самим йдеться про спільну культурну спорідненість українців Сходу та Заходу.

До загальнонаціонального символу підносилися і постаті Т. Шевченка у біографічній повісті Н. Лівичької-Холодної «Шлях велетня», есе Д. Чуба «Живий Шевченко», оповіданнях

Р. Завадовича «Дід Іван», Н. Наркевич «Як Тарасик вчився малювати», П. Волиняка «По Шевченківським місцям», поезіях Л. Храпливої-Щур «Кобзар», Л. Полтави «Шевченко», Б. Лепкого «Шевченкова верба», О. Олесь «В роковини Шевченка» тощо. Попри жанрове різноманіття шевченкіани української діаспори, тексти єднає ідея значення постаті Кобзаря для становлення самостійної державницької України, що формувало національний міф про Т. Шевченка як національного пророка.

Серед найпопулярніших і затребуваних тем була історична. У дитячій літературі української діаспори образ рідного краю займає домінуючу роль. Цьому свідчить цілий реєстр жанрових форм на історичну тему – від віршів до великих епічних творів: історична поема О. Олесь «Княжа Україна», поезії О. Кобця «Од Синього Дону...», п'єси Р. Завадовича «Гетьманська шабля», С. Черкасенка «Вигадливий бурсак», оповідання Ю. Тиса «Конотоп», Р. Завадовича «Я піду», В. Барагури «Меч і книга», повість В. Радзиковича «Ніч проминула» тощо. Топос рідного краю сягає як часів Київської Русі, Запорозької Січі, так і буреломних років ХХ ст. – часів боротьби та поразок за власну державність. З одного боку, митці прагнули висвітлити весь шлях українців як нації до власної незалежності та державності, а, з іншого, – міркували над питаннями про причини втрати Україною незалежності, трагічні помилки, яких припускалися наші предки та джерела наснаги українців.

У художній моделі світу дитячої літератури української діаспори важливе місце посідають релігійно-християнські образи, символи, ідеї. Письменники діаспори у жанрах біблійної легенди, притч, поезії прагнули розкрити дітям змісти української християнської духовності в її обрядових та звичаєвих виявах задля прищеплення релігійно-християнських цінностей українського народу.

З Україною пов'язана і тема роду. Цій темі українці діаспори відводили важливе місце. Вона представлена в історичних жанрах («Ніч проминула» В. Радзиковича), повістях на тему Голодомору («Каміння під косою» О. Мак, «Чорні хмари над золотистим полем» Л. Бризгун-Шанти), оповіданнях про Другу світову війну («Петрусєва повість» О. Цегельська, «Колісаночка» І. Боднарчук), віршованих творах на сімейну проблематику («Пригоди гномика Ромтомтомика» та «Годірків літачок» Р. Завадович) тощо. У цих творах автори порушують проблеми з'єднання родини, знання своїх коренів, давності роду українського, збереження родинних цінностей. Крім українознавчої проблематики, літературу для дітей та юнацтва письменників української діаспори характеризувала спрямованість на зв'язок з історичною Батьківщиною. У цьому була її роль як «літератури місії». Тому художню спадщину української діаспори презентували не лише твори класиків Т. Шевченка, І. Франка, Л. Українки, Б. Грінченка, чи письменників зі «старого краю» та молодого покоління митців, що засвідчувало поколіннєвий досвід та тяглість історії. Безперервність літературного процесу забезпечували і твори українських радянських письменників – Н. Забіли, О. Іваненко, Д. Білоуса, В. Бичка,

П. Воронька, які не суперечили світоглядним позиціям української діаспори та підживлювали живий зв'язок з рідним краєм.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Становлення літератури для дітей та юнацтва в діаспорі II пол. XX ст. як «літератури місії» відбувалося у різноспрямованих культурних осередках. У кожен період ці українські спільноти відігравали функцію збереження мови, національної ідентичності, консолідації українців, з одного боку, та адаптації до іншого світу, інтеграції з ним, з другого боку, що

позначилося на проблематиці дитячої діаспорної літератури. Спільною рисою культурних осередків є спрямованість до творення національно здорової і високомистецької дитячої книги, гідної бути презентованою у світі. Тому до світу дитячого читання вводилися історичні теми з історії, про українські традиції, українську природу, краєзнавство. Перспективним розвитком дослідження вбачається ґрунтовне вивчення жанрово-тематичної палітри літератури для дітей та юнацтва української діаспори, що значно збагатить власне літературний процес XX ст., так і дослідження про нього.

Список літератури:

1. Гошовський Б. Українська дитяча література: спроба огляду і проблематика / Б. Гошовський. – Торонто-Нью-Йорк: ОПДЛ, 1966. – 116 с.
2. Дибчук Л.В. Внесок української діаспори Канади та країн Латинської Америки в розвиток економіки і культури незалежної України (1991–2005 рр.) : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Людмила Василівна Дибчук; Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова. – Київ, 2006. – 20 с.
3. Ільницький М. Знаки доби і грані таланту / М. Ільницький. – Київ: ТОВ «Видавництво КЛІО», 2014. – 432 с.
4. Костюк Г. Вибрані праці: у 5 т. Т. 1: Літературознавство. Критика / Григорій Костюк; [упор. Н. Баштова; передм. В. Панченка]. – Київ: Смолоскип, 2015. – 974 с.
5. Костюк Г. Літературно-мистецькі перехрестя (паралелі) / Григорій Костюк. – Вашингтон-Київ, 2002. – 411 с.
6. Ми і наші діти: бюлетень Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді. – Торонто: Нашим дітям – ОПДЛ, 1983. – Ч. 10. – 61 с.
7. Ми і наші діти. Дитяча література. Мистецтво. Виховання / за ред. Б. Гошовського. – Торонто-Нью-Йорк: ОПДЛ, 1965. – Збірник I. – 390 с.
8. Слово: збірник українських письменників. – Нью-Йорк: Об'єднання українських письменників в екзилі, 1962. – Ч. I. – 498 с.

Варданян М.В.

Криворожский государственный педагогический университет

ЛИТЕРАТУРА ДЛЯ ДЕТЕЙ И ЮНОШЕСТВА УКРАИНСКОЙ ДИАСПОРЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX СТ. КАК «ЛИТЕРАТУРА МИССИИ»: СОСТОЯНИЕ И ЗАДАЧИ

Аннотация

В статье рассмотрено состояние и задачи литературы для детей и юношества писателей украинской диаспоры второй половины XX в. Этот этап развития детской литературы условно обозначен как «заокеанский». К нему относим творчество писателей, которые эмигрировали в США, Канаду и Австралию в 50-х гг. прошлого века. Рассмотрены основные задачи Объединения работников детской литературы, что возобновило свою деятельность «за океаном». Литературу украинской диаспоры для детей и юношества этого этапа обозначен как «литературу миссии».

Ключевые слова: детская литература, украинская диаспора, Объединение работников детской литературы, жанр.

Vardanian M.V.

Kryvyi Rih State Pedagogical University

LITERATURE FOR CHILDREN AND YOUTH OF THE UKRAINIAN DIASPORA OF THE 2ND HALF OF THE 20TH CENTURY AS “MISSION LITERATURE”: STATE AND OBJECTIVES

Summary

The article deals with the state and objectives of literature for children and youth of the Ukrainian Diaspora of the 2nd half of the 20th century. This development stage of children's literature is conventionally referred to as “the overseas stage”. It includes the work of writers who emigrated to the United States, Canada, and Australia in the 1950's. Main goals of the Association of Children's Literature Workers, which renewed its activities “beyond the ocean”, are dwelled upon. The literature for children and youth of the Ukrainian Diaspora of this stage is defined as “the mission literature”.

Keywords: children's literature, Ukrainian Diaspora, Association of Children's Literature Workers, genre.